

УДК 338.434:368(477)

О. А. Сидоренко,
здобувач кафедри управління національною економікою,
Одеський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

PARTICULARITY OF INSURANCE WITH GOVERNMENTAL SUPPORT IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Проаналізовано законодавчу базу для створення ринку агрострахування в Україні та переваги страхування як інструменту мінімізації ризиків. Вивчено досвід країн із розвинутою економікою. Проаналізовано ефективність державної підтримки страхування у аграрній сфері до 2009 року та перспективи активізації механізму державних субсидій з 2012 року. Подано рекомендації щодо роботи інституцій державного управління для оптимізації практичного застосування схеми компенсації витрат зі страхування агропідприємствам.

It's analyzed legislation base for forming of Ukrainian agroinsurance market and advantage of insurance as instrument of risks minimization. It's learnt experience of countries with developed economy. It's analyzed efficiency of governmental support of agroinsurance till the year 2009 and perspectives of activation of governmental support mechanism since 2012. It's given recommendations for work of governmental institutions for optimization of practical usage of scheme for optimizing of agroinsurance costs compensation to enterprises.

Ключові слова: агрострахування, державне субсидування ставок премій, страхування сільськогосподарської продукції, аграрний страховий пул, управління ризиками, державне регулювання.

Key words: agroinsurance, governmental subsidy of premium rates, insurance of agricultural products, agricultural insurance pool, risks management, governmental regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Результати господарської діяльності виробничої сфери АПК є найбільш чутливими до різного виду ризиків: від природних катаклізмів до політичних рішень. Причому стихійні явища здатні знищити посіви у господарствах цілих регіонів, приносячи таким чином збитки не лише агропідприємствам, а й державі, яка вимушена шукати бюджетні кошти для їх компенсації. Тому страхування сільськогосподарської продукції, витрат на її виробництво, тварин та тваринницьких комплексів є важливою складовою управління ризиками. Світова практика використання страхування як інструмент зменшення ризиків фермерами досить велика. Так, у США страхують до 70% сільгоспкультур, у Іспанії — до 80%, у Канаді — до 55%. В Україні — менше 5%! Керівник проекту агрострахування Міжнародної фінансової корпорації Гарі Роше навів такі дані: "через шкід-

ників аграрії недоотримують 10% урожаїв, через бур'яни — 15%, через хвороби — 17%, а через погодні умови — 58%" [1]. Для активізації ринку агрострахування в Україні необхідно створити потужне наукове підґрунтя реалізації такого механізму державного регулювання економікою як підтримка та субсидування.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні та практичні аспекти страхування як інструмента державного регулювання висвітлено в працях відомих вчених, зокрема: В.Д. Базилевич, Д. Баббела, В.А. Борисова, В.В. Вітлінський, А. Вільямс, В.В. Глуценко, В. Гроуз, В.І. Грушко, М.Я. Дем'яненко, Д. Діксон, В.П. Дубіщев, Ю.М. Журавльов, М.С. Клапків, О.Л. Кашенко, А.В. Криворучко, С.І. Наконечний, С.С. Осадець, К. Пфайффер, В.В. Смирнов, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев, О.І. Ястремський.

Таблиця 1. Страхування сільськогосподарських культур в Україні за період 2005–2011 роки

ПОКАЗНИК	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Державне субсидування ставок премій							
Кількість договорів	910	1 330	4 397	1 637	1 980	1 217	2 710
Площа, тис. га	390	670	2 360	1 171	510	553	786
Сума премій, млн грн.	13	28	117	155	42	72	136
Субсидія виплачена, млн грн.	5,8	12,5	47,8	72,8	-	-	-
Середня ставка премії (тарифу), %	3,79	н/д	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74
Рівень виплат, % (рівень виплат/суму премій)	н/д	н/д	н/д	н/д	36	51	67

Джерело: [5].

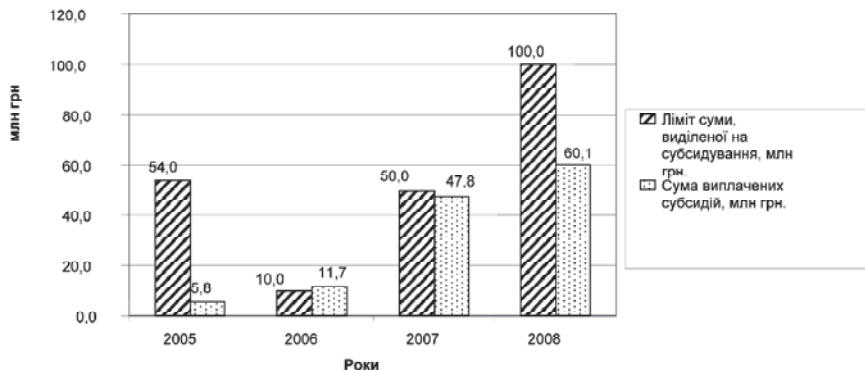

Рис. 1. Здешевлення вартості страхових премій у аграрному секторі України за рахунок коштів держбюджету у 2005–2008 рр., млн грн.

Проте сучасний стан розвитку страхування сільськогосподарської продукції та посівів не відповідає завданню управління ризиками, тобто це означає, що проблема формування ринку агрострахування в Україні досі не вирішена. "Розвитку агрострахування в Україні заважає недостатнє розуміння його важливості як з боку агровиробників, так і страхових компаній, а також недостатня кількість привабливих страхових продуктів і взаємна недовіра учасників ринку. Між тим, розвивати агрострахування надзвичайно важливо. Щорічні втрати в агросекторі України досягають 3–7 млрд грн. Держава готова компенсувати менше 10% цих втрат", — відзначає кандидат наук із державного управління Олександр Полінець [2].

МЕТА СТАТТІ

Мета даної статті — проаналізувати сучасний стан агрострахування, законодавчу базу, досвід державної підтримки агрострахування як в Україні, так і за кордоном, надати обґрунтовані рекомендації щодо практичного функціонування механізму державної підтримки управління ризиками в аграрному секторі України.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Нині в Україні площа сільськогосподарських угідь становить 41 млн 569,4 тис. га, з них 32 млн 478,4 тис. га (78%) — рілля; 2 млн 409,8 тис. га (5,7%) — сіножаті; 5 млн 489,7 тис. га (13,1%) — пасовища; 897,7 тис. га (2,1%) — багаторічні насадження; 320,8 тис. га (0,7%) — перелоги. Їх обробляють 56493 сільгоспідприємств різної форми власності [3]. Але страхують посіви одиниці: крупні холдинги та господарства, які кредитується.

Існуюча законодавча база є сприятливою для розвитку сектора страхування. Закони України "Про страхування", "Про власність", "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", "Про господарські товариства", "Про оподаткування прибут-

ку підприємств", "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2003 рр.", Постанова КМУ "Про обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур" (2002 р.), Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" розділ 3 — страхування (2004 р.) створили достатнє підґрунтя для формування ринку агрострахування в Україні [4].

Значення державного субсидування ставок премій за страховими договорами можна прослідкувати за кількістю договорів та застрахованою площею. Так, якщо у 2005 році було зареєстровано 910 договорів на 390 тис. га, то у 2007 році — це вже було у 4,83 рази більше договорів, тоді як застраховані площі зросли у 6,05 разів. Виплачена субсидія зросла за 3 роки у 8,2 рази. Кризові явища, які вже почали проявлятися в українській економіці, у 2008 році спричинили до зменшення як кількості договорів (у 2,6 рази), так і площі (у 2 рази). Виплачена субсидія становила майже 50% суми премій. Середня ставка премії по роках за період з 2005 року по 2011 рік коливалася від 3,24% до 4,93%. Після 2010 року через процес укрупнення сільгоспідприємств практика страхування посівів сільськогосподарських культур почала поступово відновлюватися (табл. 1).

У 2005 р. вперше були передбачені в бюджеті кошти на компенсацію частини страхових внесків — у розмірі 54 млн грн., і таким чином почала працювати система державної підтримки страхування. Підтримка страхування у 2005–2007 рр. сприяла збільшенню кількості договорів та застрахованих площ, які зросли за цей період на 6,0 відсоткового пункту та у 2007 р. становила 8%. У 2008 р. сума підтримки зросла удвічі порівняно з 2005 р. і становила 100 млн грн. (рис. 1).

Причому ті підприємства, які мали договори страхування, отримали не лише компенсацію від держави, а ще й можливість користуватися недоступними раніше кредитними ресурсами, бо не мали кредитної історії чи ліквідної застави. Проте процес отримання компенсації був непрозорим і певна кількість підприємців її так і не отримали і віднесли страхові платежі на власні витрати і собівартість продукції. З 2009 р. така державна підтримка взагалі не була передбачена.

Було уведено також обов'язкове страхування посівів зернових та цукрових буряків. Але, на жаль, ця постанова не виконувалася і не виконується. Розпорядження КМУ № 369-р "Концепція розвитку страхового ринку в Україні до 2010 року" від 23 серпня 2005 р. [6] та Державна програма розвитку українського села до 2015 року, затверджена Постановою КМУ від 19.09.07 № 1158 [7], обґрунтували засади формування ринку страхування. Згідно частині другій ст. 17 Закону України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" [8] підприємства самі можуть вибирати страхового агента. Частина друга ст. 23 ЗУ "Про фермерське господарство" [9] гласить, що фермерам на безповоротній основі надаються кошти з Українського фонду підтримки фермерських господарств та страхування фермерських господарств. Коливання урожайності впливає не лише на отримання прибутків/збитків господарствами, але й на їх здатність повернути кредитні кошти у відповідному році. Адже складні погодні умови під час перезимівлі у 2000 р. призвели до банкрутства низки підприємств,

і в той же час високої частки неповернених кредитів. Але саме за рахунок страхових компаній, які частково покривають погодні ризики, можна було б перекрити збитки і сплатити банку. На думку аналітиків Міжнародної фінансової корпорації, урожайність 17ц/га можна вважати граничною: якщо вона менша, то підприємство без компенсації збитків страховою компанією не зможе сплачувати кредити.

У 2012 р. правове поле агрострахування було поповнене Законом України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" [10]. Новий закон запроваджує механізм субсидованого страхування, за якого держава відшкодовує сільськогосподарському товаровиробнику частку сплаченої ним страховику премії. З цією метою у державному бюджеті 2012 р. на осінній сезон страхування озимих зернових виділено 70 млн грн. Таким чином, держава підтримує виробника сільськогосподарської продукції, мінімізуючи втрати від погодних ризиків.

Через механізм підтримки страхування пріоритетних видів продукції держава може ще й стимулювати сільськогосподарське виробництво. Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC, Група Світового банку) були розроблені проекти нормативно-правових актів, які стали офіційними документами: "Порядок та умови надання державної підтримки страхування сільгоспкультур", "Перелік культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій)" — Постанова КМУ від 15 серпня 2012 р. № 813 [11]; "Порядок визнання ризиків у сільському господарстві катастрофічними та надання і використання бюджетної позики (державної фінансової допомоги) у разі їх виникнення" — Постанова КМУ від 15 серпня 2012 р. № 841 тощо [12]. Згідно до Постанови КМУ № 813 від 15 серпня 2012 р. "Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій)" [11] державна підтримка надається сільськогосподарським товаровиробникам, які:

- здійснюють виробництво на території України;
- уклали відповідний договір страхування;
- сплатили страховий платіж у відповідних розмірах;
- не перебувають на стадії ліквідації та стосовно яких не порушено справу про банкрутство;
- не мають прострочену більш як на шість місяців заборгованість перед державним (місцевим) бюджетом та Пенсійним фондом України.

Компенсують утрату страхові премії за стандартним страховим продуктом для наступних сільгоспкультур: пшениця озима, яра; ячмінь озимий, ярий, жито озиме, тритикале озиме, ріпак озимий, кукурудза, соя, цукрові буряки. За таким переліком ризиків: вимерзання, випрівання, випирання, льодова кірка; заморозки у повітрі в період формування репродуктивних органів озимої пшениці; град, удар блискавки; землетрус; лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сіль; пожежа, крім лісових; сильний вітер, пилова буря, шквал, смерч, суховій, видування; силь-

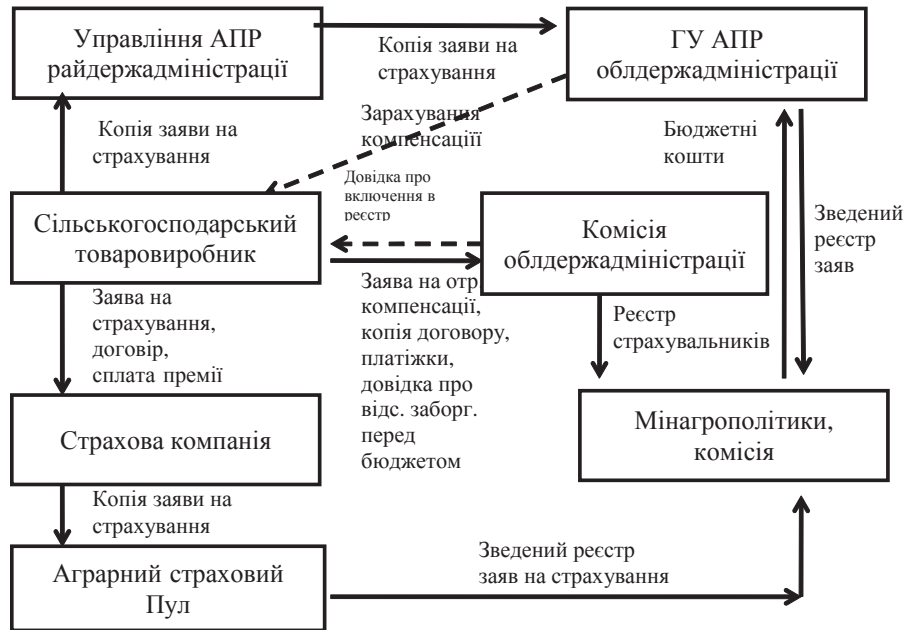

Рис. 2. Схема надання компенсації вартості страхових премій сільгоспвиробникам в Україні з 2012 року

Джерело: [11].

ний дощ, тривалі дощі, повінь, паводок, вимерзання; зимова посуха або зневоднення на землях примусового заведення / зрошення, ґрунтова кірка, випадіння рослин; епіфітотійний розвиток хвороб рослин; епіфітотійне розмноження шкідників рослин; вторинні хвороби рослин; протиправні дії третіх осіб стосовно посівів. Причому страхування може здійснюватися як на весь період вирощування (продукт 1), так і на період перезимівлі (продукт 2) чи весняно-літній період (продукт 3). Агропідприємства повинні подати заявку за формою, встановленою МАППУ, страховій компанії та її копію в УАПР державної районної адміністрації: для страхового продукту 1 — до 1 жовтня, для продукту 2 — до 15 вересня, для продукту 3 — до 1 березня. Після цього УАПР подають реєстри заяв у ГУАПР обласних державних адміністрацій, а страхові компанії паралельно здають свій реєстр заяв разом із копіями договорів, платіжних документів, довідками про відсутність заборгованості в Аграрний страховий Пул. У свою чергу, протягом п'яти робочих днів ГУАПР обласних державних адміністрацій та Аграрний страховий Пул мають подати зведений реєстр до Мінагрополітики. Там створюється комісія з питань надання державної підтримки шляхом здійснення компенсації страхових платежів. У разі позитивного рішення комісія включає страховальника до реєстру тих, які мають право на отримання компенсації (рис. 2).

За процедурою Мінагрополітики у межах виділених асигнувань здійснює розподіл коштів пропорційно потребі страховальників на відповідний рік, але не більше 50% від вартості страхового платежу і протягом п'яти робочих днів доводить його до ГУАПР обласних державних адміністрацій. Фактично субсидування страхових платежів передбачає, що сільськогосподарський товаровиробник платить 100 % страхової премії страховику, а вже потім отримує компенсацію від держави. Субсидується тільки добровільне страхування за стандартними страховими продуктами і стандартними правилами страхування.

У 2012 році, згідно з додатком до Постанови державної компенсації, повинні були сплачуватися по озимій пшениці за страховим продуктом 2 — страхування на період перезимівлі. Загальна сума, виділена на компенсації страхових премій з держбюджету — 70 млн грн.

Страхувати сільськогосподарську продукцію з державною підтримкою мають право страхові компанії, які отримали ліцензію на здійснення нового виду страхування — "добровільного страхування сільськогосподарської продукції" і є членами Аграрного страхового пулу (юридична особа, яку страховики зобов'язані утворити та утримувати). Проте станом на 26 жовтня 2012 року Нацкомфінпослуг видала лише чотири ліцензії на страхування сільськогосподарських ризиків: ПрАТ "Українська аграрна страхова компанія" (Черкаси), ПрАТ "Страхова компанія" Брокбізнес "(Київ), ПАТ" СК "Страхові гарантії" (Донецьк), ТДВ "СК "Домінанта" (Київ). Заяви ще чотирьох компаній: АСК "ІНГО", ПрАТ "Українська страхова компанія" Княжа Вієнна Іншуренс Груп", ПрАТ "Українська пожежно-страхова компанія" (УПСК), СК "Уніка" — знаходяться в стадії розгляду [13]. Процес створення Пулу йде дуже повільно, реєстр виробників, які бажають взяти участь у програмі страхування з державною компенсацією, не був сформований, тому цього року навряд чи ситуація на ринку агрострахування зміниться і хоча б якась частина від запланованих 70 млн буде реально виплачена виробникам. Хоча нові умови агрострахування відповідають світовій практиці. Наприклад, у США функціонує Федеральна програма страхування врожаю, яка включає оплату з федерального бюджету 60% страхових премій і контролює перестраховування. Тому там застраховано 70% сільськогосподарських культур. В Іспанії фермерам надають субсидії для сплати страхових премій, контролюється перестраховування, надається допомога страховикам для страхування аграрних ринків — все це здійснює Страховий аграрний пул (застраховано 80 % культур) [14].

ВИСНОВКИ

Запровадження в Україні державної програми підтримки страхування сільськогосподарської продукції теоретично відкриває нові можливості для кожного з її учасників. Зокрема, сільськогосподарський товаровиробник отримує захист від непередбачуваних і катастрофічних подій, перекадення частини витрат від погодних ризиків на страховиків; використання агрострахування як застави при отриманні банківських кредитів. Проте ці позитивні моменти діють і за звичайного страхування, окрім зниження страхових платежів (премій) за договорами страхування. Контроль з боку держави щодо отримання страхового відшкодування за договором має майже найвищу перевагу, адже випадків несплати компаніями відшкодування за умови страхового випадку в Україні надто багато.

Страхові компанії, які входять до агрострахового пулу, зі свого боку отримують розширення портфелю продуктів для аграрного сектора економіки, прекрасну можливість для залучення нових клієнтів за рахунок зниження фінансового навантаження. Держава, у свою чергу, отримує інструмент для запобігання надмірних фінансових витрат із бюджету для компенсації наслідків катастрофічних подій через формування спеціалізованих страхових фондів, можливість контролювати.

Проте наявності описаних процедур, затверджених законодавчо, не достатньо для того, щоб механізм державної підтримки страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві працював безперебійно. По-перше, необхідно активно використовувати інформаційні ресурси для роз'яснення переваг страхування сільгосп-продукції. По-друге, районні управління АПР повинні інформувати виробників про можливість та порядок отримання державної компенсації страхування агропродукції та вчасно збирати копії документів для передачі в обласні управління з метою формування реєстру та планування витрат бюджетних коштів. У 2012 році усі ці кроки не було виконано зовсім і виділена сума субсидії (70 млн грн.) не була використана. Існуюча схема

(рис. 2) дещо недосконала, оскільки зведені реєстри заяв на страхування мають продублювати і головні управління, і комісії облдержадміністрації, і аграрний пул. Достатньо було б видавати заяви на компенсацію страхової премії разом із копією договору страхування та копією платіжного доручення районним адміністраціям, а ті в свою чергу обласним. Хоча, можливо, на початковому етапі для уникнення зловживань такий механізм є доречним, оскільки можна порівняти усі реєстри на ідентичність. По-третє, через дорадчі служби, наприклад, слід донести інформацію про типові договори страхування, показати розрахунок страхової вартості, пояснити, як правильно проводиться обстеження посівів, що таке франшиза і з чого складається страховий платіж (величина плати за страхування коливається в межах 4,6 — 6,5%). Як діяти при настанні страхового випадку. У четверте, страхові компанії, які бажають працювати з бюджетною підтримкою, мають активніше реєструватися до Аграрного страхового Пулу.

Література:

1. Гончаренко С. ІФС улучшаєт качество украинского агрострахования // С. Гончаренко // Национальный пресс-клуб "Украинская перспектива". — Режим доступу: <http://tristar.com.ua/1/news/>
2. В Украине готовят Концепцию развития агрострахования. — Режим доступу: <http://economics.lb.ua/state/2011/11/03/>
3. Щодо підвищення ефективності господарювання аграрних формувань. Аналітична записка. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/575/>
4. Закони України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Інтернет-ресурс: www.ifc.org
6. Концепція розвитку страхового ринку в Україні до 2010 року: — розпорядження КМУ від 23 серпня 2005 р. № 369-р. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
7. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова КМУ від 19.09.07 № 1158. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/law>
8. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 № 2114-ХІІ. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>
9. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-ІV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/law>
10. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається компенсація вартості страхових платежів (премій): Постанова КМУ від 15 серпня 2012 р. № 813. — Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-ta-umov-nadannja-silskogospodars>
12. Порядок визнання ризиків у сільському господарстві катастрофічними та надання і використання бюджетної позики (державної фінансової допомоги) у разі їх виникнення: Постанова КМУ від 15 серпня 2012 р. № 841. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Страховые компании завершили создание Аграрного страхового пула. — Режим доступу: <http://delo.ua/finance>
14. Государственная поддержка фермеров в развитых странах. — Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com>

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013 р.